

PEVNOST TEREZÍN

PROTI PRUSKÉ ROZPÍNAVOSTI

Ivan Fuksa

NÁRODNÍ
MUZEUM

PEVNOST TEREZÍN

proti pruské rozpínavosti

(z dějin opevnění Terezína v 19. století)

Ivan Fuksa

NÁRODNÍ
MUZEUM

Tuto knihu bych rád věnoval své ženě Janě
a kamarádovi Janu Malouškovi,
bez jejichž velké pomoci by nikdy nevznikla.

Předložená práce vznikla za finanční podpory Ministerstva kultury
v rámci institucionálního financování dlouhodobého koncepčního rozvoje
výzkumné organizace Národní muzeum (DKRVO 2016/28, 00023272).

Recenzenti:

Ing. arch. Jan Maloušek

Mgr. Jolana Tothová

Vědeční redaktori:

Bc. Jan Kašpar

Jiří Smutný

© Ivan Fuksa, 2016

© Národní muzeum, 2016

ISBN 978-80-7036-501-4 (print)

ISBN 978-80-7036-740-7 (pdf)

Obsah

Poděkování	8
Úvod	9
<u>Vývoj opevnění v 19. století</u>	<u>10</u>
Bastionové opevnění	13
Polygonální opevnění	14
Fortové opevnění	17
<u>Terezín v 18. století</u>	<u>22</u>
Vývoj zdejšího opevnění před stavbou Terezína	24
Cesta ke stavbě pevnosti	26
Umístění pevnosti Terezín	27
<u>Popis bastionového jádra Terezína</u>	<u>28</u>
Hlavní pevnost	34
Vnitřní obranné pásmo	35
Střední obranné pásmo	36
Vnější obranné pásmo	38
Fort Malá pevnost	40
Původní projekt fortu Malá pevnost	44
Horní a Dolní retranchement	45
Minový systém	46
Zavodňovací systém	47
<u>První modernizace Terezína</u>	<u>52</u>
Francouzsko-rakouská válka roku 1809	54
Vybudování Severního předsunutého šípu	57
Výstavba starého předmostí	58
První stavební fáze předmostí	59
Příprava na válku 1813 v českých zemích	64
Napoleonské války v severních Čechách	65
Polní opevnění v Čechách v roce 1813	67
První obranná linie	67
Druhá, „hlavní“ obranná linie	67
Třetí obranná linie	71
Čtvrtá obranná linie	71
Pevnost Terezín v roce 1813	75

<u>Modernizace starého předmostí</u>	76
Plán na spojení jádra pevnosti a starého předmostí opevněnou linií	81
Nerealizované plány na modernizaci starého předmostí	84
Plán maxmiliánských věží v Terezíně	85
<u>Cesta k fortovému opevnění</u>	90
Neuskutečněné plány opevnění na pravém břehu Labe	92
Prvotní úvahy o novém opevnění	92
První návrh na nové předmostí	93
Další návrh na výstavbu nového předmostí a jeho spojení s jádrem pevnosti opevněnou linií	95
Třetí návrh na nové předmostí – ve znamení fortů	97
Čtvrtý návrh – prakticky už bez bastionového opevnění.	98
<u>Opevnění Terezína – již ve znamení fortů</u>	100
Nové předmostí	103
Tajemný kopec Křemín	106
Staré předmostí ve stínu fortů	107
<u>Prusko-rakouská válka 1866</u>	108
Úkol Terezína ve válce roku 1866	110
Zapojení pevnosti Terezín do válečných operací	113
Podoba pevnosti v roce 1866	118
Stručná ukázka úpravy pevnosti v rozmezí let 1813–1865	118
Armování bastionové části pevnosti	118
Hlavní pevnost	118
Podoba části Hlavní pevnosti po armování 1866	130
Fort Malá pevnost	133
Horní a Dolní retranchement	134
Objekty mimo opevnění	134
Staré předmostí	135
Armování nového předmostí	136
Vznik bohušovického předsunutého opevnění	148
<u>Fortová pevnost Terezín a plány na opevňování Čech a Moravy 1870</u>	158
<u>Úpadek pevnosti</u>	172
Stav pevnosti v roce 1882	174
Zrušení pevnosti	178
Stručný osud Terezína od roku 1888 do konce 20. století	179

Opevnění z 19. století v roce 2015	182
Staré předmostí	185
Nové předmostí	186
Bohušovické předsunutě opevnění	192
PŘÍLOHY	194
Minové pokusy v pevnosti Terezín	196
Organizace dělostřelectva 1800–1882	204
Období do konce napoleonských válek	207
Od napoleonských válek po prusko-rakouskou válku 1866	207
Velká reorganizace dělostřelectva 1867	210
Další reorganizace 1872	212
Od roku 1875 do roku 1882	213
Dělostřelecké systémy	218
Kanony vz. 55 a 59, vz. 55 La Hitte a vz. 59 La Hitte	220
Kanon vz. 61	220
Kanon vz. 63	222
Výcvikový prostor dělostřelectva Týn nad Vltavou	224
Stručný popis posádky pevnosti Terezín	230
Zapojení pěšího pluku 42 do prusko-rakouské války 1866	236
Výběr z fortů na území dnešní České republiky	240
Josefov	242
Olomouc	244
Opevnění Jablunkovského průsmyku	251
Seznam objektů nového předmostí a bohušovického předsunutého opevnění	254
Objekty nového předmostí	258
Objekty bohušovického předsunutého opevnění	283
Slovníček	292
Závěr	301
Resümee	302
Abstract	304
Prameny	306

Poděkování

Tato práce by nevznikla bez pomoci následujících institucí: Vojenského historického archivu v Praze, Vojenského historického ústavu a Centra pevnostního stavitelství Terezín.

Veškeré 3D vizualizace použité v této publikaci vytvořil Petr Čapek, za což mu patří můj velký dík.

Rád bych co nejsrdečněji poděkoval lidem, kteří mi pomáhali při vytváření této publikace, a to jak s překlady textů, odbornou radou či jinými způsoby. Bez těchto lidí by tato práce nevznikla a velice si vážím, že obětovali svůj volný čas, aby mi pomohli splnit si sen o vytvoření knihy o opevnění Terezína v 19. století. V abecedním pořadí bych rád poděkoval následujícím osobám: Bernart Miloš, Baláž Július, Cvrčková Lucie, Čapek Petr, Fedosejev Jan, Filip Jiří, Gojda Martin, Halusková Tereza, Lach Pavel, Ondřej Filip, Flosman Martin, Fuksa Ivan st., Fuksová Jana, Fuksová Kateřina, Fuksová Michaela, Jirásková Alena, Kruták Vladislav, Maloušek Jan, Pavel Jan, Ramišová Šárka, Richter Jaroslav, Říha Martin, Tothová Jolana, Saček Karel, Smutný Jiří, Synek Jiří, Šimková Táňa, Štambera František, Tlapáková Olga, Viktořík Michael, Wohlmuth Petr, Zámečník Jan, Zilvar Kryštof.

Dále bych chtěl poděkovat redakci internetových stránek primaplana.cz („Historie c. k. armády v napoleonské epoše“) za poskytnutí části obrazové přílohy do této práce a Komitétu pro udržování památek z války roku 1866, bez jejichž činnosti bych nemohl čerpat z tak rozmanitého množství materiálů k prusko-rakouské válce roku 1866.

Úvod

Čtenáři se do rukou dostává publikace, která si bere za nelehký úkol zmapovat stavební vývoj opevnění pevnosti Terezín v 19. století. Určená je jak pro laickou, tak odbornou veřejnost. Může se zdát, že k pevnosti bylo již vše důležité řečeno nebo napsáno. Opak je však pravdou. Dnešní většinová představa o Terezínu jako pevnosti je taková, že se jedná o bastionovou pevnost postavenou na konci 18. století na obranu severozápadních Čech, která v nezměněné podobě vydržela až do konce 19. století. Terezín se dále samozřejmě neslavně a nesmazatelně zapsal do dějin v období druhé světové války, kdy se stal symbolem zvěrstev a brutality páchaných nacistickým režimem.

Tento obraz podporuje i většina dnes běžně dostupné literatury. V současnosti můžeme na prstech jedné ruky spočítat knihy věnující se samotné pevnosti Terezín. Jedná se především o dvě vydání knihy z pera Andreje Romaňáka,^{1,2} která se zabývají výhradně pevností Terezín. Dále na toto téma vyšlo několik drobnějších prací, poslední z nich v roce 2010.³ Oproti tomu o osudech pevnosti ve 20. století vyšlo velké množství knih a brožur, které kladou důraz na dění v Terezíně během nacistické okupace. Tyto knihy jsou bezesporu velice důležité, jelikož toto období nesmí upadnout v zapomnění, aby se podobné tragické události nemohly opakovat.

Stručný přehled tedy vyznívá, jako kdyby se 19. století, které bylo plně jak společenských, tak vojenských změn, Terezínu vyhnulo a nijak jej neovlivnilo, skoro jako kdyby se pro Rakousko tak důležitá pevnost nepotřebovala rozšiřovat a modernizovat. Ve skutečnosti tomu tak nebylo. Pevnost Terezín, jako každé větší opevnění, byla až do 80. let 19. století neustále zdokonalována. Snažila se držet krok s moderními pevnostními trendy. Do dnešních dob byl vývoj pevnosti Terezín opomíjen a vytvořil tak bílé místo na pomyslné mapě jejích dějin. Tato publikace se snaží popsanou mezeru překlenout a ukázat čtenáři, že rozsah terezínské pevnosti byl daleko větší, než si dnes myslíme, a přiblížit její vývoj v bouřlivém 19. století.

Jádro práce se zaměřuje na stavební podobu opevnění pevnosti Terezín v 19. století a popisuje, jak opevnění vypadalo, jak se rozšiřovalo a jaké byly neuskutečněné plány na jeho modernizaci. Pro lepší orientaci jsou představeny boje z let 1809, 1813 a 1866, které výrazně ovlivnily vývoj pevnosti. Rakousko-francouzská válka roku 1809 vedla k výstavbě předmostí na pravém břehu Labe. Během války šesté koalice v roce 1813 pevnost Terezín tvořila jeden z pilířů polního opevnění, jehož úkolem bylo zastavit případný postup napoleonských vojsk do nitra Čech. A nakonec rok 1866 přinesl Terezínu poslední modernizaci opevnění v rámci přípravy na známý prusko-rakouský konflikt. Klíčovým pro vývoj pevnosti

byl také rok 1850, kdy bylo na pravém břehu Labe postaveno nové předmostí. Další zajímavé milníky v dějinách Terezína představují roky 1870, z kterého pochází návrh na fortovou pevnost Terezín, a 1882, z něhož se dochoval spis o plánovaném stavu dělostřelectva v případě armování pevnosti. V knize naopak absentují zmínky o armování pevnosti v letech 1805 a 1848, kdy sice probíhala její příprava na vojenské operace, ale k žádnému výraznějšímu rozšíření pevnosti nedošlo. Čtenáři se v neposlední řadě rovněž dozví, jak opevnění z 19. století vypadá dnes, po více než sto letech od výstavby.

Od samotného stavebního vývoje bude pro zasazení tématu do kontextu nutné mírně odbočit a představit posádku pevnosti, organizaci pevnostního dělostřelectva a jeho výzbroj. Bez nich by totiž pevnost nemohla být bráněna. S ohledem na své zaměření publikace nereflektuje podobu ať vojenské, či civilní zástavby uvnitř pevnosti. Budovy stavěné uvnitř pevnosti představují tak široké a složité téma, že by si zasloužily vlastní publikaci. Rozsah této knihy již nedovoluje toto téma zahrnout.

Do publikace je zařazena rovněž drobná kapitola, která krátce představí další forty budované na území dnešní České republiky. Pro lepší orientaci je v závěru knihy zařazen katalog objektů postavených v prostoru nového předmostí a bohušovického předsunutého opevnění, které tvořily jádro opevnění z 19. století.

Pramennou základnu této práce představují fondy týkající se pevnosti Terezín, které jsou uloženy ve vojenských archivech v Praze a Vídní. Bohužel z důvodu špatného stavu fondu Fortifikačního místního ředitelství pevnosti Terezín, který byl zatopen katastrofální povodní v roce 2002, nebylo možné materiály příliš probádat. Naopak mapové podklady, které jsou uloženy ve sbírce map a plánu pevnosti Terezín, jsou v dobrém stavu a byly důkladně probádané. V rámci průzkumu bylo zjištěno, že většina plánů odpovídá textové části, výsledky bádání byly dále ověřovány v terénu. Lze uzavřít, že mezi plány a dalšími zdroji poznání nebyly shledány zásadnější rozdíly. Z Vídně se dále podařilo získat velké množství plánů, které odpovídají těm uloženým v pražském archivu, a zajímavé písemné materiály k armování pevnosti v roce 1866.

Jak už to v historických vědách bývá zvykem, v budoucnu se doufám objeví nové materiály k dané problematice, proto mějme na paměti, že tato práce reflektuje stav bádání k dubnu roku 2016. Text celé publikace je doprovázen bohatou obrazovou a mapovou přílohou, která je ve většině případů publikována poprvé. Doufám tedy, že i po této stránce předkládaná kniha potěší oko čtenáře. Nezbývá mi nakonec než doufat, že předkládaná práce pomůže objasnit dnes neznámou podobu pevnosti Terezín.

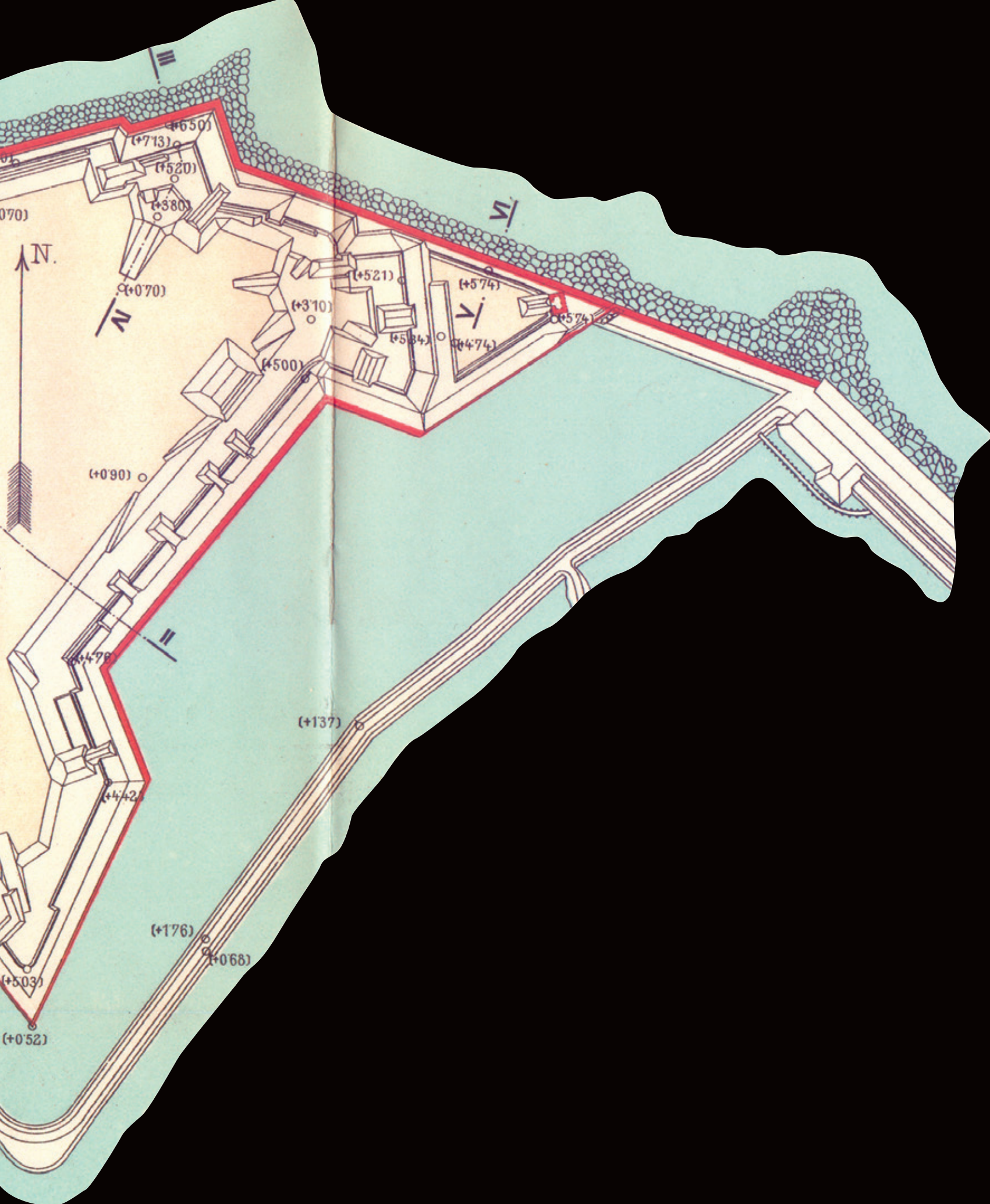
¹ ROMAŇÁK, Andrej, Pevnost Terezín, Ústí nad Labem 1972.

² ROMAŇÁK, Andrej, Pevnost Terezín, Dvůr Králové nad Labem 1994.

³ KOLEKTIV autorů, Pevnost Terezín, Praha 2010.

Vývoj opevnění
v 19. století

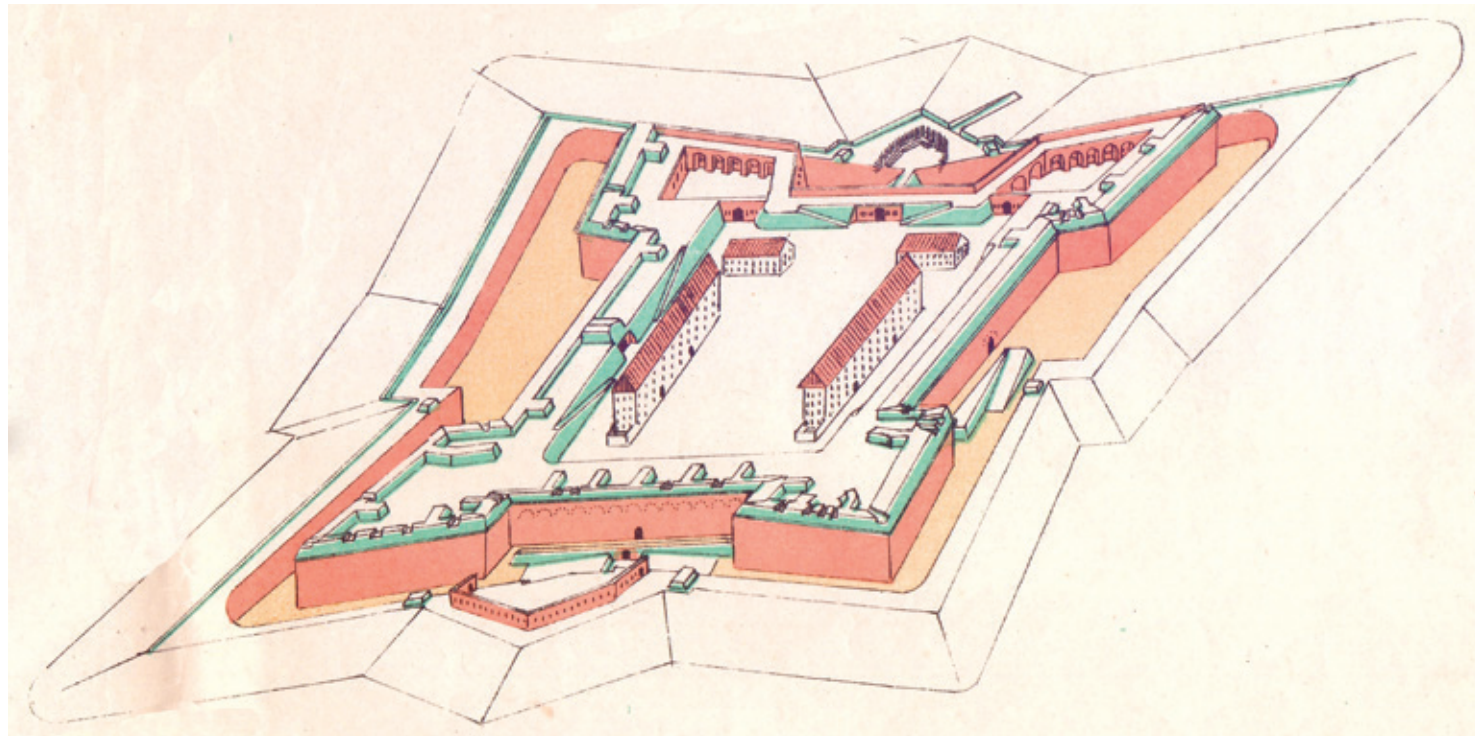

Jeden z prvních výskytů bastionu na světě dle návrhu Antonio da Sangallo mladšího pochází z Říma z první poloviny 16. století. Jedná se sice pouze o dva bastiony spojené kurtinou, které jsou zasazené do antického opevnění tzv. Aurelianovy hradby z 3. století našeho letopočtu, i tak se ale tyto bastiony staly vzorem pro výstavbu opevnění v západní Evropě prakticky až do opuštění bastionového způsobu opevňování.⁴

Před samotným popisem opevnění Terezína v 19. století je potřeba pro lepší celkové pochopení této pevnosti ve stručnosti přiblížit vývoj pevnostního stavitelství ve století páry. V této době šel vývoj nejen opevnění mílovými kroky dopředu, nepřem-

kvapí proto, že pevnosti budované na přelomu 18. a 19. století byly již v polovině 19. století většinou zastaralé. To se týkalo samozřejmě i Terezína, proto také prošel tak bouřlivým stavebním vývojem.

Ukázka bastionového fortu, které se budovaly ještě v 18. století jako doplnění bastionového opevnění. Bastionový fort najdeme i v pevnosti Terezín, kde došlo k posílení obrany Hlavní pevnosti fortem Malá pevnost. Dále bychom jej našli například v pevnosti Praha, kde jako fort slouží Vyšehrad.⁵

⁴ Archiv autor 2016.

⁵ Feldbefestigung, Permanente Befestigung, Festungs-Krieg, 1874, dnes uložené v knihovně Vojenského historického ústavu v Praze.

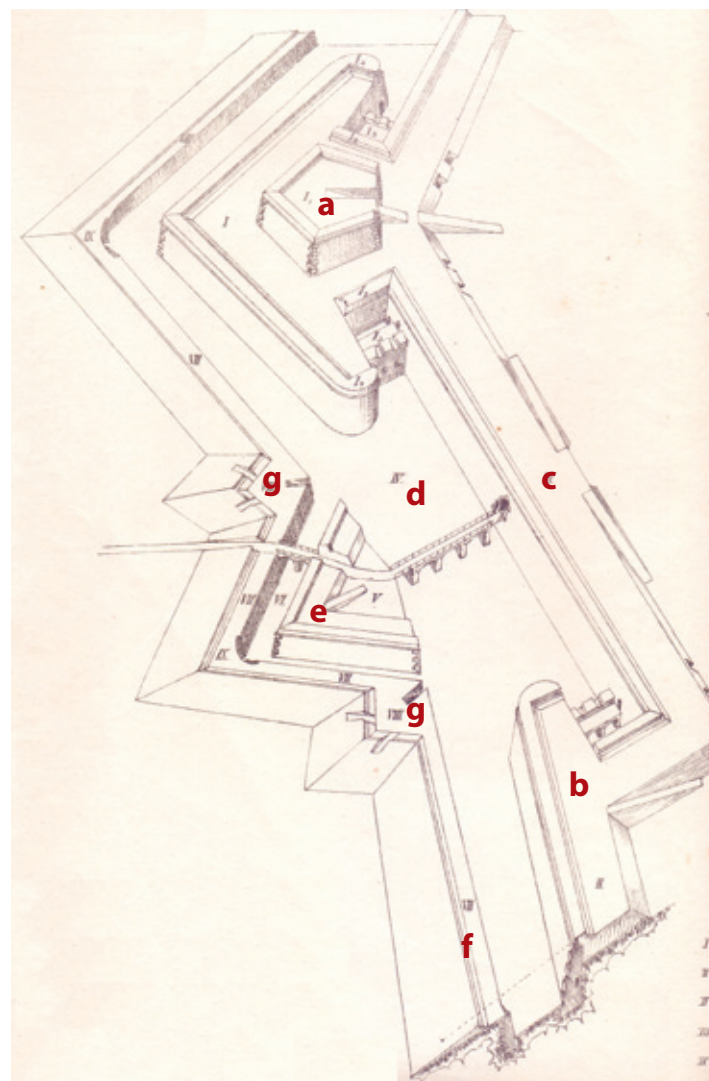
Bastionové opevnění

Tato monografie se tematicky zaměřuje na opevnění stavěné v 19. století, tedy v době, kdy již význam bastionového opevnění upadal. Jeho popisu se dosud věnovala řada publikací.^{6,7} Pro účely této knihy postačí si bastionové opevnění krátce přiblížit. Bastionové opevnění se používalo již od 16. století,⁸ ale za tři sta let své existence dožilo mnoha změn. Jedná se o soustavu opevnění založenou primárně na bastionech, což umožňuje boční i čelní palbu. Základním prvkem byla bastionová fronta složená z bastionů propojených kurtinou a obehnaných příkopem. Později přibývaly různé další prvky obrany jako ravelin, kleště, lunety, kontragarda a další. Bastionových pevností se v prostoru dnešní České republiky nacházelo velké množství, například Cheb, Plzeň, Opava, České Budějovice, Uherské Hradiště, Praha, Brno, Olomouc, Hradec Králové a především Terezín a Josefov. Poslední dvě jmenované pevnosti vybudované v 18. století lze považovat za vrchol bastionového opevnění

Fort Marghera, bastionový fort, který byl součástí obrany Benátek, byl vystavěn v rozmezí let 1805–1807. Fort postavili nejdříve Francouzi, později jej upravili Rakušané a nakonec Italové.⁹

v českých zemích. Vrcholná éra tohoto typu pevností v 19. století již pouze doznívala a začal je nahrazovat nový druh opevnění, tzv. polygonální opevnění.

Bastionová fronta s ušatými bastiony, z nichž jeden je plný s kaválem (a) a druhý dutý (b). Navzájem jsou propojeny kurtinou (c). Před kurtinou se v příkopu (d) nachází ravelin (e), přes který vede přístupová komunikace do pevnosti. Krytá cesta (f) je na bocích ravelinu opatřena shromaždišti (g).¹⁰

⁶ WOHLMUTH, Petr, Bastionové pevnosti a vojenská revoluce, Praha 2015.

⁷ KUPKA, Vladimír a kol., Pevnosti a opevnění v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, 2. vyd., Praha 2002.

⁸ Tamtéž, s. 93.

⁹ Předpis, Fortificatorische Detailbeschreibung von Venedig – Mestre, Wien 1898, dílo dnes uložené ve Vojenském historickém archivu v Praze.

¹⁰ Feldbefestigung, Permanente Befestigung, Festungs-Krieg, 1874, dnes uložené v knihovně Vojenského historického ústavu v Praze.

Bastionové opevnění rakouské pevnosti Peschiera v Itálii, která tvořila součást tzv. pevnostního čtyřúhelníku v Itálii. Na fotce je patrný bastion s kurtinou, před kterým leží vodní příkop a kontraeskarpa.¹¹

Polygonální opevnění

Za konec období výstavby bastionového opevnění lze považovat napoleonské války, přestože bastionové prvky a i samotné bastionové pevnosti se využívaly a částečně ještě budovaly velmi dlouhou dobu. Napoleon, který se soustředil na obsazení hlavního města nepřítele a zničení polní armády v rozhodující bitvě, většinou pevnosti nedobýval, maximálně blokoval. Pevnosti tak sice byly v relativním bezpečí, ale jejich posádky, které nemohly být kvůli omezenému prostoru pevností nijak velké, nebyly s to podnikat výpady, které by vážně ohrozily nepřítele. Začaly se objevovat požadavky, aby pevnosti dokázaly pojmout polní armádu, která by pomáhala posádce s obranou a podnikala výpady do týlu nepřítele. V další vývojové fázi proto pevnost musela disponovat dostatečným prostorem a zásobami. Tento požadavek však zákonitě radikálně zvedl cenu pevností. Do budoucna se tedy počítalo s jejich stavbou pouze na důležitých místech, jaká představovala strategická města nebo komunikační křižovatky. Další výzvou, které musely bastionové pevnosti čelit, byla zvyšující se účinnost dělostřelctva, kvůli čemuž pevnosti potřebovaly větší palebnou sílu. Tento palčivý problém se podařilo vyřešit jako jednomu z prvních francouzskému pevnostnímu inženýrovi markýzi Renému

de Montalembert,¹² který přišel s principem využití mnohoúhelníků (polygonů). Ty se promítly do podoby pevnosti tak, že čela valů svírala nově tupý úhel.¹³ Pevnosti tak byly obklopeny dlouhými rovnými frontami, na něž bylo možné umístit velké množství dělostřelecké výzbroje, která mohla vést palbu čelně na nepřítele. Začaly se také používat duté traverzy.^{14,15} Další velkou výhodou bylo, že dobytí polygonální fronty, budované jako samostatně branitelný objekt, by nezpůsobilo pád celé pevnosti. Pokud by nepřítel chtěl obsadit další objekty, musel by znovu útočit na dobře bráněný objekt. U pevností zůstaly zachovány příkopy, ale jejich obrana byla svěřena kaponiérám, které disponovaly dělostřeleckou výzbrojí a dokázaly svou palbou ovládat prostor příkopu. Zachována zůstala rovněž krytá cesta, ale posílil ji nově hojně používaný prvek blockhaus, který sloužil jako bod posledního odporu v případě dobytí kryté cesty. Blockhaus disponoval pro svoji obranu velkým množstvím střelen pro pěchotní zbraně. Další velmi významnou novinkou bylo nové použití reduitů, velkých objektů sloužících jako obranná kasárna. Reduity byly kromě pěchotní výzbroje osazené také dělostřeleckou výzbrojí.

¹¹ Foto Ondřej Filip 2014.

¹² KUPKA, Vladimír a kol., Pevnosti a opevnění v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, 2. vyd., Praha 2002, s. 128.

¹³ Tamtéž.

¹⁴ Úkryty pro obránce či muniční sklady překryté zeminou postavené kolmo k hlavnímu valu přímo na bojovém postavení.

¹⁵ KUPKA, Vladimír a kol., Pevnosti a opevnění v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, 2. vyd., Praha 2002, s. 128.

Největší novinkou byla výstavba samostatných objektů, tzv. fortů, které se budovaly v předpolí pevnosti až do vzdálenosti 1 km od centra pevnosti, později až 4 km.¹⁶ Forty jako takové se používaly i ve starších dobách, ale nedocházelo k výstavbě linie fortů okolo bráněného místa. To zavedl až polygonální způsob opevnování. Díky výstavbě fortů se zvětšil prostor, který dokázala pevnost bránit. Forty byly stavěny na dostřel svých děl, aby mohly být navzájem postřelovány. Mezilehlý prostor mezi forty byl bráněn vloženými detašovanými objekty. Prostor mezi jádrem pevnosti, které bylo obeháno souvislým opevněním nazývaným noyau, a forty se tak mohl stát ubytovacím místem pro polní armádu. V případě dobývání pevnosti musel nepřítel nejdříve prolomit věnc fortů, a teprve poté mohl podniknout útok na její centrum.

Forty polygonálního opevnění měly většinou tvar pětiúhelníku tvořeného obvodovým zemním valem s příkopem, jehož eskarpa a kontraeskarpa byly armovány.¹⁷ Obranu příkopu zajišťovaly kaponiéry. V šíji se také stavěl reduit, který sloužil jak k obraně, tak hlavně k ubytování osádky fortu. V Rakousku se stavba pev-

Maxmiliánská věž č. 9, součást pevnosti Linec, byla vybudována v letech 1830 až 1831. Zdejší věže inspirovaly návrh na modernizaci pevnosti Terezín, při které mělo být vystavěno pět konstrukčně podobných věží. Tato věž je už zbavena valu a místo něj se nachází novodobá střelna, střilny po obvodu věže jsou upravené na okna.²²

ností řídila vlastním směrem, který vešel do dějin pod názvem rakouská inženýrská škola. Od baroka až prakticky do konce první světové války se jednotlivé pevnosti a pevnostní objekty dají dělit nejen podle své funkce, ale i podle umístění a určení, které ovlivnilo jejich vznik. Takto můžeme opevnění dělit také na inženýrské školy, a to italskou, rakouskou, pruskou, holandskou a další. Rakouská inženýrská škola byla založena nejen na myšlenkách inženýra markýze Reného de Montalembert, ale i na principu rakouského polního zbrojmistra Ferdinanda Filipa hraběte Harrsche.¹⁸ Na základě těchto zásad došlo v letech 1763–1790 k výstavbě pevnosti Arad v Sedmihradsku, která představovala principiální základ pro výstavbu opevnění v habsburské říši na přelomu 18. a 19. století. Významným představitelem forтификаčního stavitelství té doby byl plukovník Franz von Scholl, který je nazýván „rakouský Vauban“.^{19,20} Plukovník Scholl získal teoretické a praktické vzdělání při budování pevností podle novopruské pevnostní školy²¹ při výstavbě pevnosti Mohuč ve 20. letech 19. století.

Pohled na jednu z maxmiliánských věží pevnosti Linec po zrušení statutu pevnosti v druhé polovině 19. století.²³

¹⁶ KUPKA, Vladimír a kol., Pevnosti a opevnění v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, 2. vyd., Praha 2002, s. 131.

¹⁷ Tamtéž.

¹⁸ Tamtéž., s. 134.

¹⁹ Tamtéž.

²⁰ Celým jménem Sébastien Le Prestre de Vauban, významný francouzský pevnostní stavitel 17. století. Vauban se proslavil za svého života tím, že navrhl tři nové pevnosti a až 300 jich zmodernizoval. Jedná se o nejuznávanějšího pevnostního stavitele všech dob. Jeho návrhy pevností skloubily všechny dosavadní metody budování opevnění. Jeho jméno se proto používá jako synonymum kvalitního pevnostního stavitele.

²¹ Novopruská pevnostní škola ve své podstatě odpovídá aplikaci zásad polygonálních pevností. Jednalo se třeba o pevnosti Koblenz, Toruň či Magdeburg. Právě ze zkušeností s těmito pevnostmi vycházelo Rakousko při výstavbě svých polygonálních pevností.

²² Foto autora 2016.

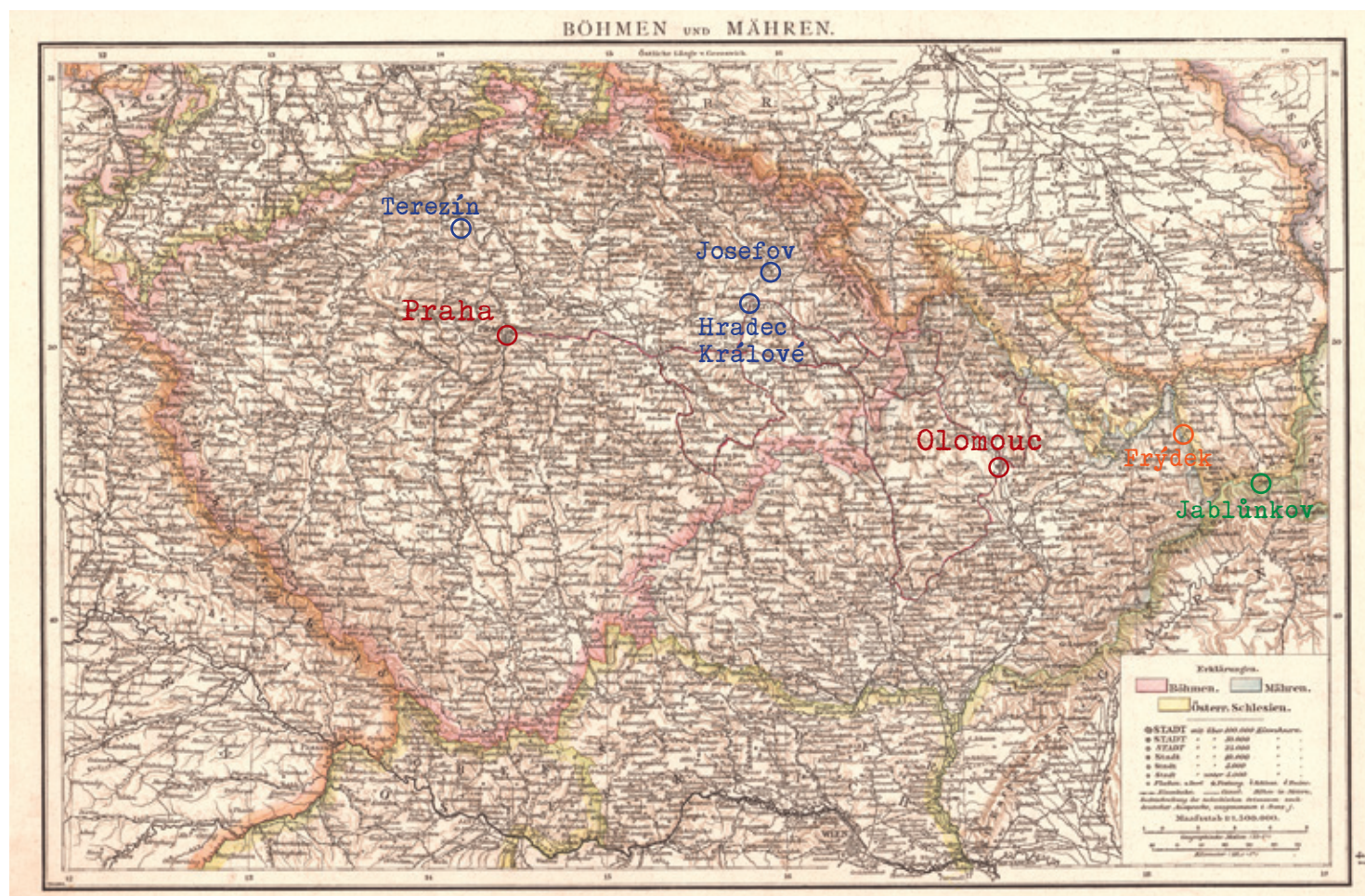
²³ Archiv autora.

Rakouská pevnostní škola byla úzce spjatá s novopruskou pevnostní školou, ovšem zásadní rozdíl najdeme v menší finanční náročnosti rakouské školy, která vsázela na jednodušší a především zemní objekty. To samozřejmě vedlo k úspoře nákladů, což pro stát, který měl vždy hluboko do kapsy, znamenalo velký přínos. Zemní objekty neměly kaponiéry ani reduity a byly většinou bez podzemních chodeb. Tento způsob opevnění lze najít prakticky u každé důležité pevnosti v Rakousku. Praxe byla taková, že se nejdřív postavily zemní či polopermanentní objekty, které byly později postupně přestavovány na permanentní. Velmi pěkně je to vidět u fortové pevnosti Olomouc, kde se nejdříve vybudovaly zemní forte, které se později přestavovaly na permanentní.

První takto vystavěné objekty rakouské polygonální školy můžeme najít na Apeninském poloostrově v državách rakouského mocnářství, kde proti italským státům vznikl tzv. pevnostní čtyřúhelník tvořený pevnostmi Verona, Peschiera – Mantova, Legnago a Benátky, který bránil Lombardsko-Benátsko v držení Habsburků.

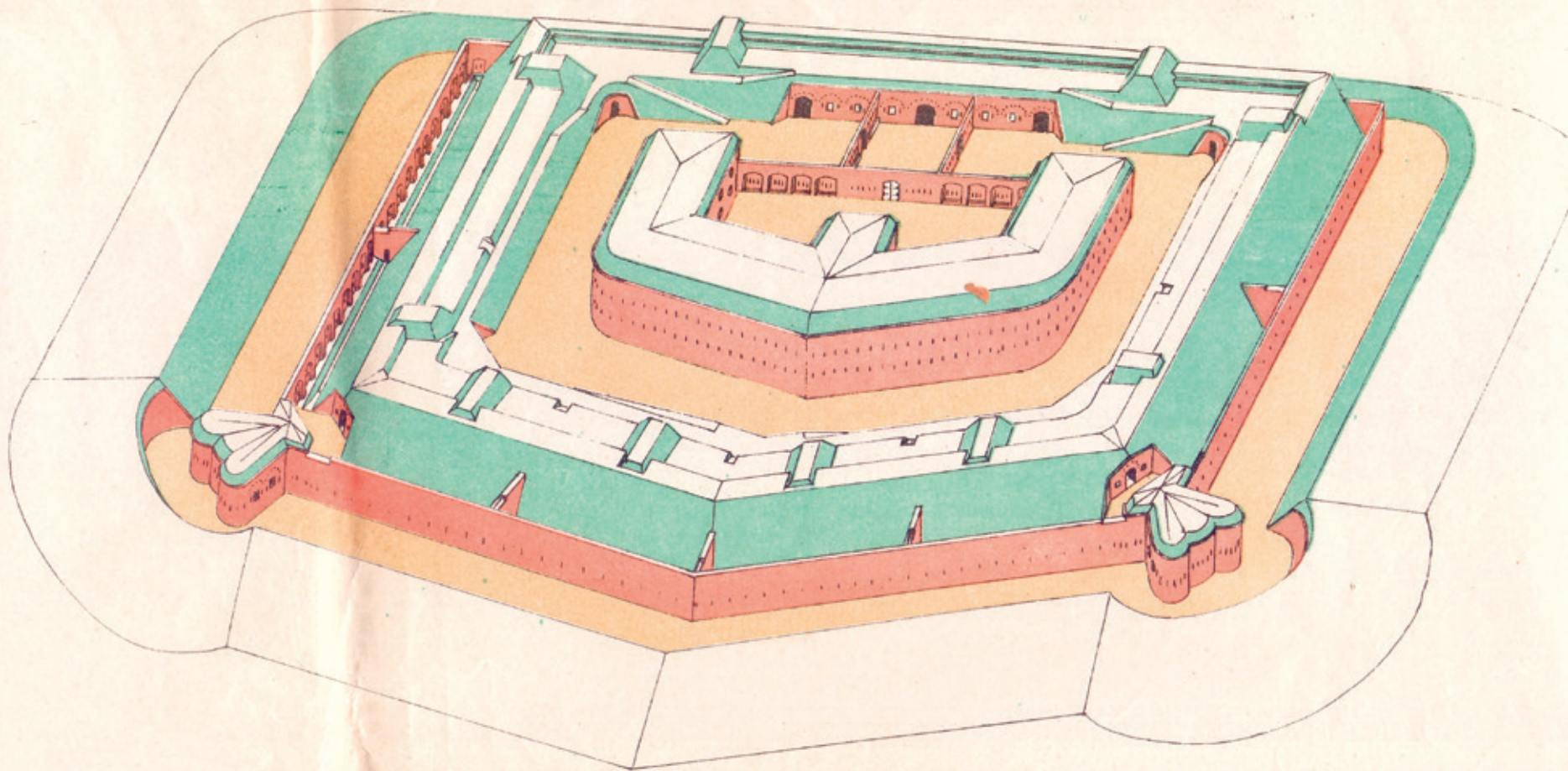
Nejvýznamnějším prvkem rakouské školy byly dvoukaponiéry (kočičí uši) a dále relativně nízké Carnotovy zdi se střílnou, které nahradily zranitelné eskadrové armování. Zavedení Carnotovych zdí ušetřilo nemalé finanční náklady, díky snadnému přístupu k vnitřním kaponiérám nemusely totiž být budovány poterny.

Atypickým prvkem používaným ve velkém množství v Rakousku byly maxmiliánské věže, které byly poprvé použity při opevnění Lince. Maxmiliánské věže vycházely z návrhu inženýra markýze Reného de Montalembert, bude o nich podrobněji pojednáno v kapitole popisující nerealizované návrhy pevnosti Terezín. Neměla by být zapomenuta ani výstavba opevněných linií, které se v permanentním provedení budovaly především jako uzávěry horských průsmyků. Polní liniové opevnění stavěla polní armáda pro svoji ochranu v místech, kde se schylovalo k bitvě. Dalším způsobem budování opevnění bylo zesilování obrany měst v okamžiku, kdy hrozilo obléhání. Tak mohl vzniknout věnec zemních pevností v okolí města, jako se tomu stalo v roce 1813 v okolí Prahy.

Mapa Čech a rakouské části Slezska, na níž jsou vyznačené pevnosti, které se zde v roce 1819 nacházely. Najdeme zde pevnosti 1. třídy Prahu a Olomouc, 2. třídy Terezín, Josefov a Hradec Králové, 3. třídy Frýdek a horskou uzávěru Jablunkovský průsmyk.²⁴

²⁴ Archiv autor.

Ukázka dělostřeleckého fortu budovaného v rakouských pevnostech v druhé třetině 19. století. Na obranu příkopu jsou zde umístěné dvoukaponiéry, tzv. kočičí uši, které jsou typickým prvkem rakouských fortů. Podobné fortý se budovaly v pevnosti Olomouc, která se jako jediná bývalá rakouská fortová pevnost nacházela na dnešním území České republiky.²⁵

Fortové opevnění

Polygonální opevnění bylo časem nahrazeno už přímo fortovým opevněním. Tuto změnu zapříčinil pokrok dělostřelectva na začátku 60. let 19. století, který způsobil přímo krizi pevnostního stavitelství. Vynález děla s drážkovanou hlavní a později i se zadním nabíjením značně ohrozil stávající pevnosti. Do dějin tato etapa vešla pod názvem krize drážkového dělostřelectva. Tyto vynálezy značně zvýšily dostřel dělostřelectva, které tak bylo schopné ničit tyl pevností, aniž by byla proražena linie samostatných fortů. Díky drážkování a nové munici dokázala dělostřelecká palba napáchat podstatně větší škody než dříve. Na tuto hrozbu pevnostní inženýři velmi rychle zareagovali. Hlavní těžiště obrany pevností se přesouvalo na samostatné fortý, které se nově budovaly ve věncích 5 až 6 km od bráněných prostor. Upouštělo se od vyzdění eskarpy a začaly se používat zemní valy. Příkopy se z důvodu lepší ochrany před nepřátel-

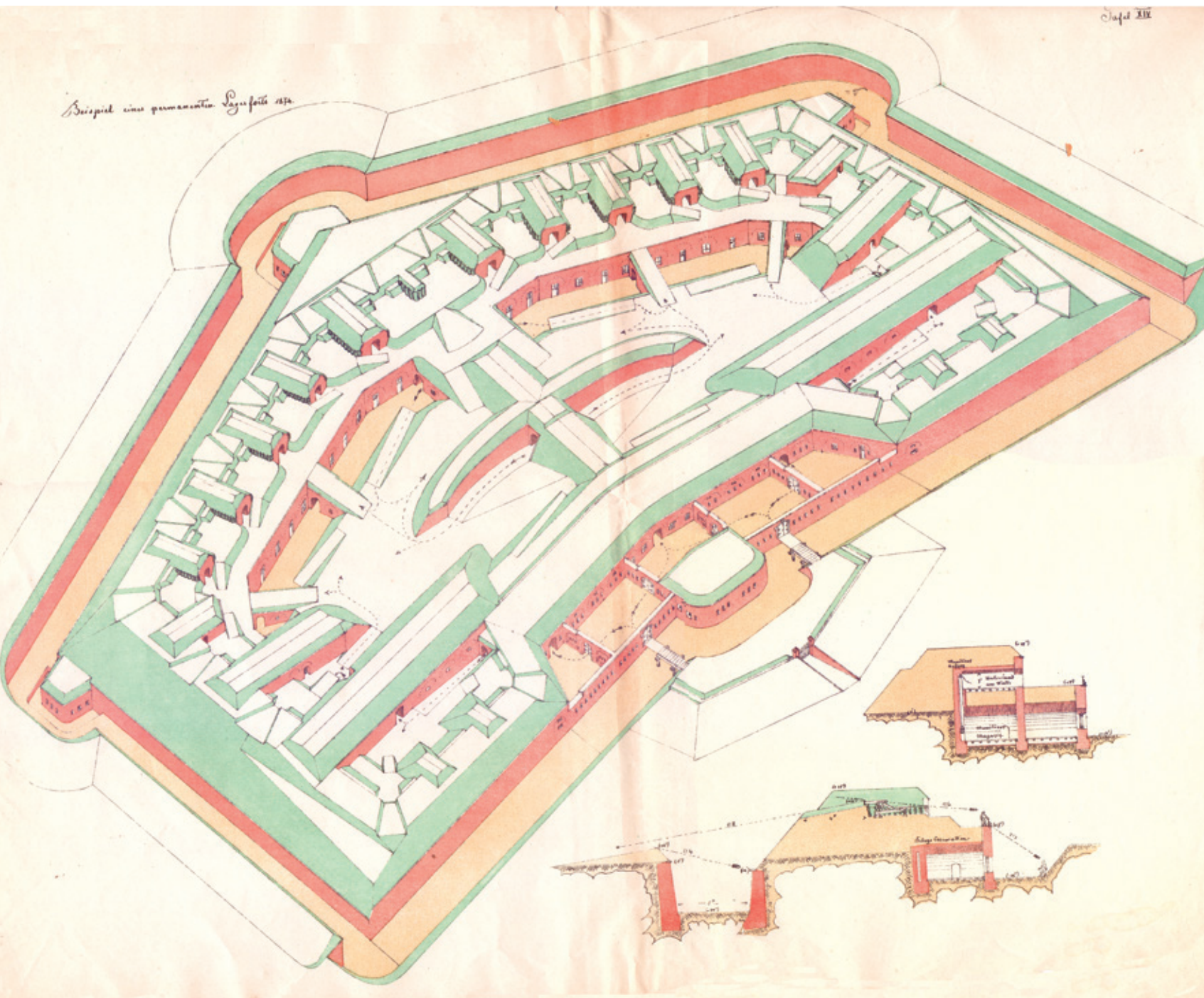
ským postřelováním zužovaly a prohlubovaly. Obrana příkopů pořád zůstávala na kaponiérách. Nejjednodušším řešením proti kvalitnější munici bylo navýšení mocnosti zemního valu na objektech opevnění. Začaly se také daleko více používat duté traverzy. Pomalu se objevovaly pancéřové prvky, od poloviny 70. let 19. století se začal používat prostý beton, z kterého se postupně budovaly pevnosti. Prostý beton byl koncem 19. století nahrazen betonem armovaným.

Samotné fortý se stavěly hlavně na půdorysu polygonu, a to buď lunetového, nebo trapézového tvaru. Fortý měly, jak již bylo zmíněno výše, užší příkopy, k jejichž obraně sloužily kaponiéry. Postupně se upouštělo od krytých cest. Jako překážku proti vniknutí nepřítele z kontraeskarpy do příkopu se začaly používat místo Carnotových zdí kovové mříže. Přestaly se budovaly reduity, které nahradila šíjová kasárna. Jednotlivá posta-

²⁵ Feldbefestigung, Permanente Befestigung, Festungs-Krieg, 1874, dnes uložené v knihovně Vojenského historického ústavu v Praze.

vení s šijovými kasárnami spojovaly poterny. Valy se budovaly jednotné jak pro pěchotu, která byla určena na obranu okolí objektu, tak pro těžké dělostřelectvo, které mělo za úkol střílet do předpolí fortu. Takovému fortu se říkalo jednovalový. Později se budovaly i fortů s několika valy, aby se zvýšil počet dělo-

střeleckých postavení v pevnosti, těmto fortům se říkalo dvouvalové. V mezilehlých prostorách mezi fortů se začaly budovat dělostřelecké baterie a v týlu rozvinutá infrastruktura. V Rakousku, později v Rakousku-Uhersku, se dále ještě používal spojovací zemní val mezi objekty, který měl zamezit průniku

Podoba rakousko-uherského dělostřeleckého fortu budovaného v druhé polovině 19. století.²⁶

²⁶ Převzato z *Feldbefestigung, Permanente Befestigung, Festungs-Krieg*, 1874, dílo dnes uložené v knihovně Vojenského historického ústavu v Praze.

Fort Degenfeld pevnosti Verona na fotografii z roku 1866. Pevnost Verona představovala jednu z hlavních pevností v rakouské části Itálie do roku 1866, kdy o ni Rakousko přišlo.²⁷

nepřátel rychlým útokem mezi forty do týlu postavení. Od valu se začalo upouštět až v 70. letech 19. století při stavbě nových pevností, jako byl třeba Krakov nebo Přemyšl.

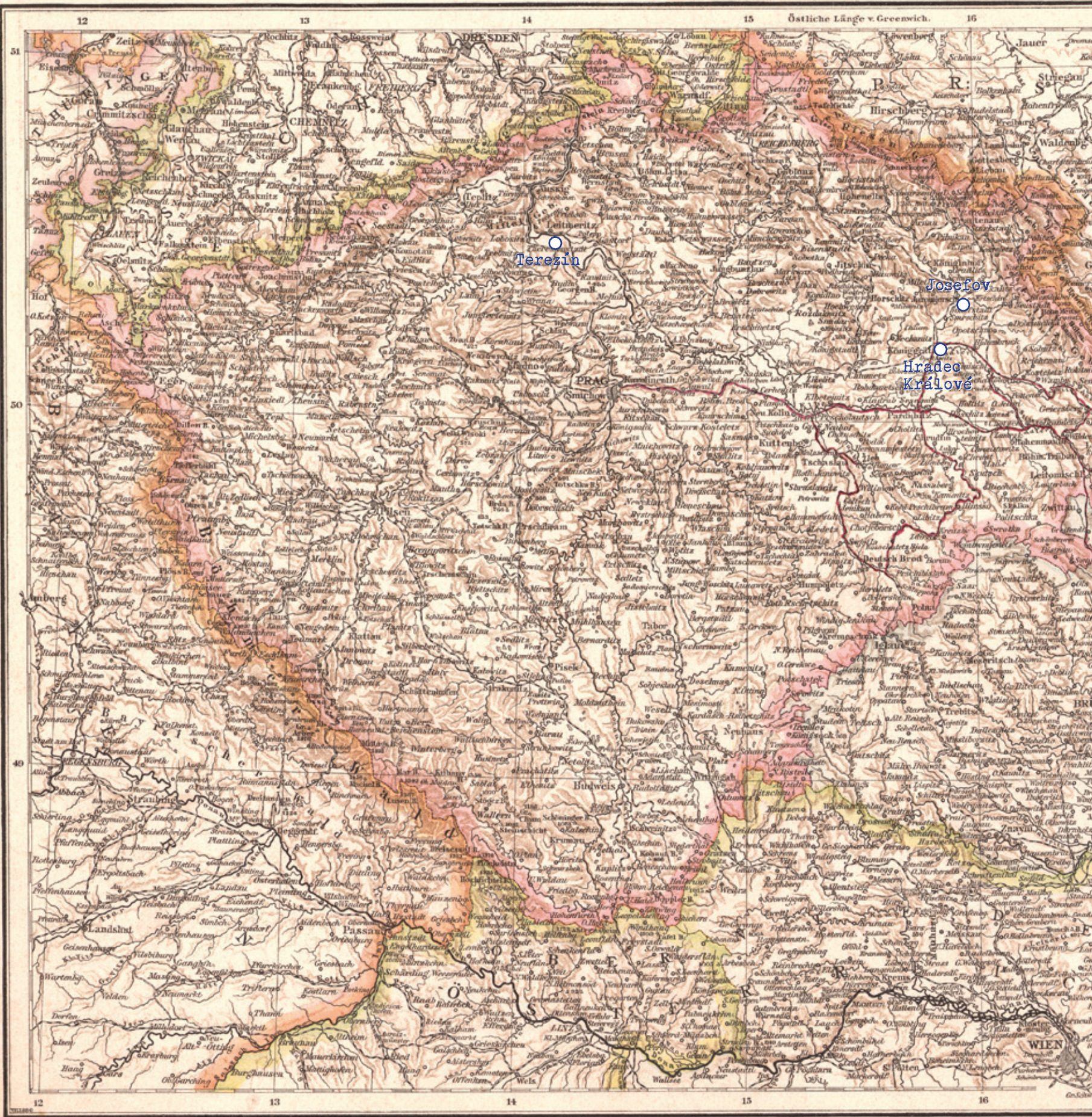
Okolo roku 1885 se objevila nová hrozba pro pevnosti, a to výbušné dělostřelecké granáty. Tato další zlomová situace vstoupila do historie pod názvem krize výbušného granátu. Pro pevnosti znamenala daleko větší pohromu než krize drážkového dělostřelectva.

Zde končí obecný popis fortového opevnění. Po roce 1885 se začaly stavět nové moderní pevnosti, které více či méně úspěšně zasáhly do bojů první světové války.²⁸ Nové metody výstavby opevnění se však již nepromítly do opevnění pevnosti Terezín, a proto přesahují rámec této práce.

²⁷ Převzato z fotografického alba z roku 1867 od Hugo Wöltzela s názvem Die Befestigungen Verona, Peschiera und Pastrengo vor der übergabe an Italien 1866, dílo dnes uložené v knihovně Vojenského historického ústavu v Praze.

²⁸ Více o zapojení pevností do bojů první světové války najdeme v publikaci: DUBÁNEK, Martin – FILIP, Ondřej – PAVEL Jan, Pevnosti v bojích velké války, Praha 2016.

BÖHMEN UND MÄHREN.

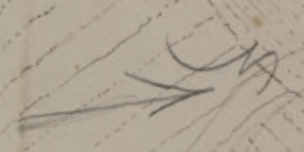
Mapa Čech a rakouské části Slezska, na níž jsou vyznačené pevnosti, které se zde v roce 1850 nacházely. Najdeme zde už pouze pevnosti 2. třídy Terezín, Josefov, Hradec Králové, Olomouc a Praha.²⁹

²⁹ Archiv autor.

Terezín
v 18. století

Teutsch Koppist.

Hrodly

Zahoran

Sahoran

Drabichitz

Eger Fluss

Schiffbau

Dolan

Dolan

Zahoran
Hrodly
Zahoran

Zahoran
Hrodly

Zahoran
Hrodly

Hrodly

Zahoran

Hrodly

Hrodly

Schiffbau

D

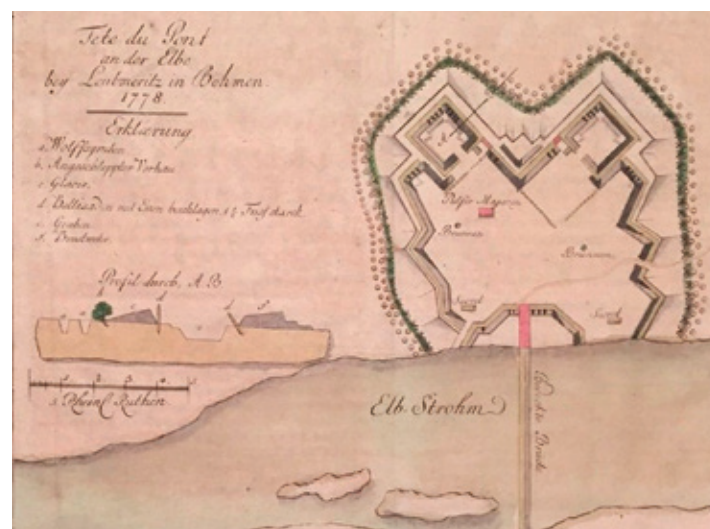
T

Mohlo by se zdát, že do knihy o pevnosti Terezín v 19. století kapitola o 18. století nepatří, opak je ale pravdou. Je třeba si uvědomit, že pevnost byla postavena na sklonku 18. století

a opevnění vybudované v této době tvořilo jádro pevnosti až do jejího zrušení.

Vývoj zdejšího opevnění před stavbou Terezína

Prostor, kde se nakonec pevnost Terezín rozkládala, byl opevněný už od dob třicetileté války. Pro celkové pochopení umístění pevnosti Terezín je třeba si toto dřívější opevnění alespoň ve stručnosti připomenout. Nejstarší opevnění najdeme u Litoměřic, které byly kvůli své důležitosti opevněny již v raném středověku.³⁰ Ve vrcholném středověku byly hradby zesílené. Během bojů za husitských válek se opevnění města dočkalo silného poškození, proto ho bylo nutné z velké části obnovit.³¹ Nejvýznamnější konflikt, který zasáhl Litoměřice, byla třicetiletá válka, kdy mezi lety 1631–1632 město obsadila saská vojska, která si postavila opevněný tábor na levém břehu Labe.³² Tento opevněný tábor byl obehnan zemním valem doplněným bastiony. Opevnění se nacházelo v místech, kde později vyrostl Terezín. Sasové mimo jiné zesílili středověké hradby města zemním opevněním, které začínalo na západě v údolí Pokratického potoka a obíhalo většinu města. Na severním nároží hradu byl postaven velký bastion, stejně jako u Dlouhé brány.³³ Další zemní val chránil městské mlýny a vstup do města pod kostelem Panny Marie. Několik zemních redut bylo postaveno na ostrovech v Labi.³⁴ Během třicetileté války město ještě několikrát dobyli Švédové, kteří zde vybudovali několik zemních redut a bastionů a snažili se tak posílit opevnění města.³⁵ Po konci třicetileté války nebylo městské opevnění modernizováno až do roku 1740, kdy vypukla válka o habsburské dědictví.³⁶ Během této války bylo město několikrát obsazeno, nejdříve saskou, potom francouzskou a nakonec pruskou armádou. Všechna tři vojska budovala v okolí Litoměřic zemní opevnění. Při saské okupaci města bylo opraveno a zesíleno saské opevnění z dob třicetileté války.³⁷ V opevňování města a předměstí se pokračovalo také za účasti francouzské armády (do listopadu 1742). Další kolo opevňování Litoměřic proběhlo v době války o bavorské dědictví, kdy rakouská armáda vybudovala polní opev-

Polní opevnění na tzv. Želetickém předmostí na levém břehu Labe u Litoměřic bylo vystavěné během války o bavorské dědictví v letech 1778–1779, která vstoupila do dějin pod názvem bramborová válka. Opevnění mělo bránit jeden z mála mostů přes Labe ve zdejší oblasti.³⁸

nění okolo dnešní čtvrti Želetice. Toto tzv. Želetické předmostí se nacházelo na levém břehu Labe u začátku zdejšího mostu.³⁹ Důležitost zdejšího předmostí je patrná ze síly opevnění, které nebylo nikterak malé. Jádro tvořila dvojice čtvercových redut vysunutých směrem k nepříteli. Navzájem je propojovala lomenná hradba, která vedla také směrem ke korytu řeky. Společně tak vytvářely uzavřený prostor. Na valu bychom našli postavení jak pro střelce z ručních zbraní, tak pro dělostřelectvo. Před hlavním valem byl vybudován příkop, na jehož kontraeskarpě se nacházela krytá cesta chráněná předprsní. Přístup ke kryté cestě blokovaly překážky v podobě vlčích jam a hustého křoví. Pro zvýšení obrany mostu bylo ještě zbudováno opevnění uvnitř objektu. Jednalo se o zalomenou hradbu s valem a glacisem

³⁰ KUPKA, Vladimír a kol., Pevnosti a opevnění v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, Praha 2001, s. 440.

³¹ DONEK, Edmund, Vývoj a osudy fortifikace starých Litoměřic, In: Deset let ženijního učiliště v Litoměřicích: 1921–1931, Litoměřice 1931, s. 22.

³² Tamtéž.

³³ ŠAMÁNKOVÁ, Eva, Litoměřice, Praha 1982, s. 73.

³⁴ Tamtéž, s. 74.

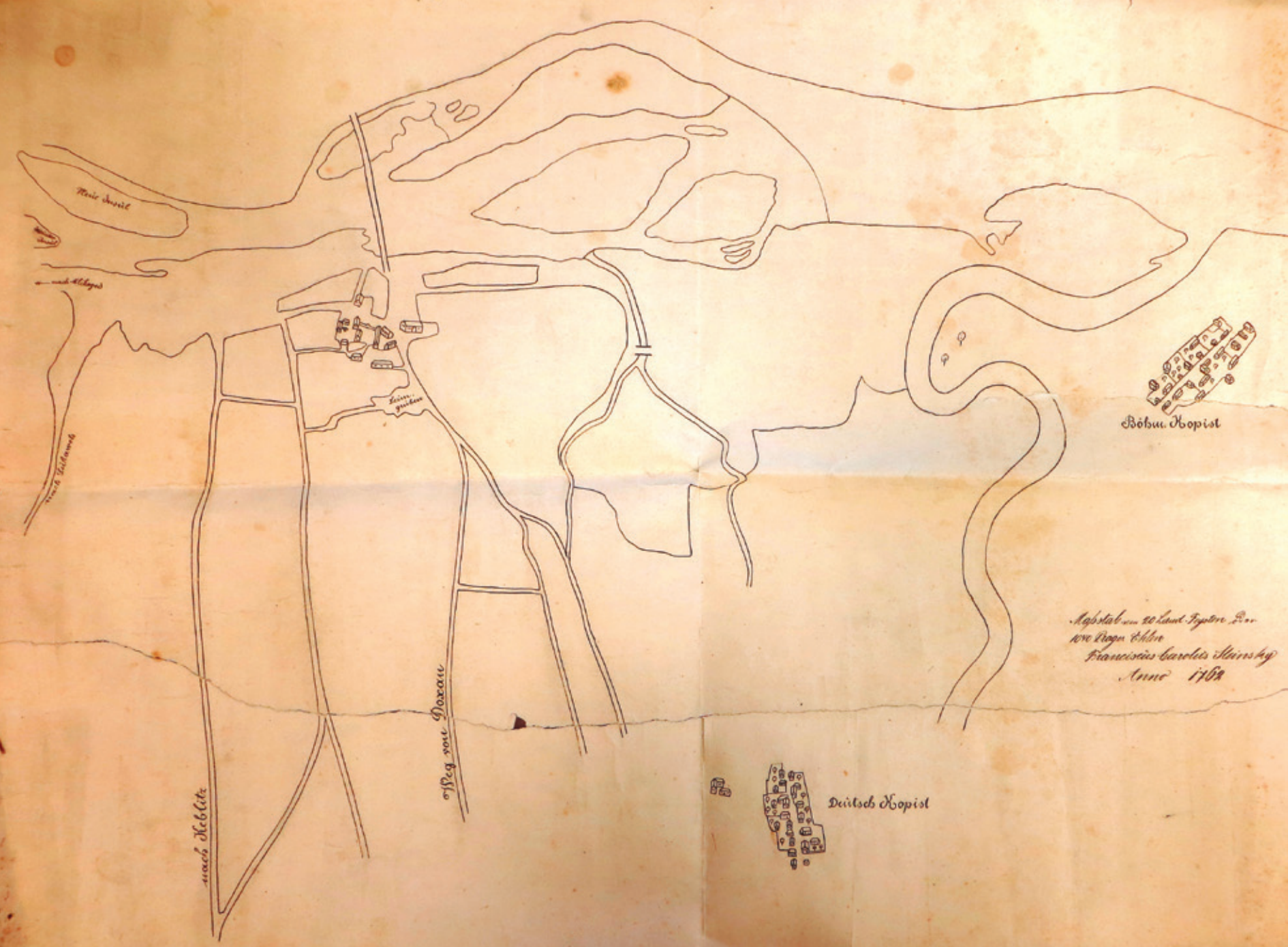
³⁵ KUPKA, Vladimír a kol., Pevnosti a opevnění v Čechách na Moravě a ve Slezsku, Praha 2001, s. 440.

³⁶ Tamtéž.

³⁷ ŠAMÁNKOVÁ, Eva, Litoměřice, Praha 1982, s. 96.

³⁸ Archiv autor 2016.

³⁹ KUPKA, Vladimír a kol., Pevnosti a opevnění v Čechách na Moravě a ve Slezsku, Praha 2001, s. 440.

Mapa z roku 1762 zobrazující území, kde se v roce 1780 začala stavět bastionová pevnost Terezín. Vesnice v dolní části mapy jsou Německé Kopisty, v horní části České Kopisty.⁴⁰

s postavením pro dělostřelectvo, které stálo u paty mostu a bránilo vstup na mostovku. Ve vnitřním prostoru opevnění stály dvě zděné studny, mimo to bychom zde našli také zděný dům pro posádku a dvě menší zděné prachárny. Pozdější výstavba opevnění v okolí Litoměřic už byla spojena s pevností Terezín. Opevnění vzniklo také u Bohušovic nad Ohří, kde stávaly minimálně dvě šance z dob třicetileté války.⁴¹ Tyto šance byly

zničeny v rámci minového pokusu uskutečněného v roce 1787 (viz kapitola o minovém pokusu), bohužel jejich přesnou lokaci dnes už neznáme. Další opevnění stálo na dominantním kopci Křemín, který leží nedaleko Křešic na pravém břehu Labe.⁴² Tento kopec je později spojen s výstavbou fortového opevnění, jeho popis zahrnuje i vývoj tamního opevnění.

⁴⁰ SOKA Litoměřice/Lovosice, Archiv města Terezín, Doplnky, Mapy, č. 1.

⁴¹ Kriegsarchiv Wien, GPA Inland C IV, Theresienstadt, R2-03, Probemine in Theresienstadt.

⁴² I. vojenské mapování – Čechy, mapový list č. 40

Cesta ke stavbě pevnosti

Prostor mezi městy Litoměřice a Lovosice, kde se dnes rozkládá pevnost Terezín, byl svědkem mnoha vpádů do Čech. Prakticky každá armáda, která útočila na Čechy ze Saska, prošla touto oblastí. Zdejší prostor byl tolik exponovaný zejména kvůli zemské cestě z Drážďan do Prahy a také splavné řece Labi. To je vidět na příkladu třicetileté války, kdy tudy táhlo velké množství armád. V období mezi třicetiletou válkou a válkou o habsburské dědictví se v Čechách a na Moravě modernizovalo nebo stavělo množství pevností, ale žádná z nich nebyla moderní. Byly to pevnosti Praha, Cheb, Olomouc, Brno, Jihlava, Plzeň a Uherský Brod. Až na Cheb se jednalo o pevnosti ve vnitrozemí, takže jejich zapojení do obrany hranic země bylo spíše sporadické. Pouze pevnost Olomouc byla vystavěna jako silná a moderní bastionová pevnost, ale nutno dodat, že až po válkách o habsburské dědictví. Její sílu dokazuje také skutečnost, že pevnost odolala obléhání Prusů v roce 1758.⁴³ V této době hlavní pozornost vojenských špiček habsburské monarchie směřovala do prostoru, kde probíhaly boje s Osmanskou říší. Prostor Českého království byl považován za klidný. Změna nastala po smrti Karla VI. a nástupu Marie Terezie na habsburský trůn v roce 1740. Tímto okamžikem začalo období válek s Pruskem, které se táhlo až do druhé poloviny 19. století.

Po sedmileté válce a zvětšení pruské moci se začalo v odborných kruzích řešit, jakým způsobem zajistit pomocí pevností severní hranici proti Prusku. První koncepci obrany vyprojektoval generál Henry Humphrey Evans Lloyd.⁴⁴ Navrhoval vybudovat obranu Čech na hřebenech hor, kdy údolí a průsmyky chtěl uzavřít zátarasy a opevněním, které by dokázaly účinně kontrolovat cesty do nitra Čech.⁴⁵ Generál plánoval vystavět v prostoru Čech čtyři pevnosti. První se měla nacházet mezi Dvorem Krá-

lové a Hradcem Králové. V tomto prostoru byly později vystavěny dvě pevnosti – Hradec Králové a Josefov. Nedaleko nich proběhla rozhodující bitva prusko-rakouské války 1866. Další pevnost měla být vybudována v okolí Frýdlantu, ke stavbě však nikdy nedošlo. Zemskou cestu z Drážďan do Prahy měla blokovat pevnost v prostoru mezi Ústím nad Labem a Litoměřicemi, kde později byla založena pevnost Terezín. Poslední pevnost, která měla bránit Prahu, byla plánována v okolí Nymburka, tato pevnost nebyla nikdy postavena. Na Moravě navrhoval generál vybudovat několik pevností blíže hranici. Obrana by se tak nezaměřovala až na prostor okolo Olomouce jako dosud, protože to nepříteli přenechávalo velký prostor bez boje.

Jako další se k problematice opevnění Čech vyjádřil polní maršál Leopold Daun,⁴⁶ který měl velké zkušenosti s vojenskými akcemi v prostoru Čech.⁴⁷ Daun navrhl, aby byla vybudována pevnost v prostoru Hradce Králové, která měla krýt útočný směr z Kladska do Čech.⁴⁸

Po konci války o bavorské dědictví se rozběhlo nové kolo úvah o podobě obrany Čech. Prezident dvorské válečné rady polní maršál Andreas Hadík⁴⁹ nakonec doporučil vybudování pevnosti v okolí Litoměřic. Z jeho prvotních plánů se měla uskutečnit stavba úplně nových pevností Josefov a Terezín a dostavba či modernizace čtyř pevností, a to Chebu, Prahy, Hradce Králové a Olomouce. Nakonec ale sešlo z modernizace pevností Cheb a Praha. Hadík bral při výběru umístění pevností na zřetel několik faktorů, a to finanční stránku, defenzivní a také ofenzivní postavení. Pevnost měla sloužit jako chráněný sklad potřebného materiálu pro polní armádu, která by mohla operovat v okolí nebo útočit směrem na Prusko.

⁴³ ROMANÁK, Andrej, Pevnost Terezín, Dvůr Králové nad Labem 1994, s. 18.

⁴⁴ Tamtéž.

⁴⁵ Tamtéž.

⁴⁶ Významný rakouský vojevůdce z dob válek o rakouské dědictví, který nechal ve velkém budovat polní opevnění během tzv. bramborové války.

⁴⁷ ROMANÁK, Andrej, Pevnost Terezín, Dvůr Králové nad Labem 1994, s. 20.

⁴⁸ Tamtéž.

⁴⁹ Tamtéž, s. 21.

Umístění pevnosti Terezín

O stavbě pevnosti v prostoru Litoměřic se zřejmě uvažovalo již dříve, jak naznačuje několik návštěv císaře Josefa II. V letech 1766, 1771 a 1778.⁵⁰ Původně bylo na výběr ze tří variant umístění pevnosti, a to Německé Kopisty, Travčice a prostor mezi Doksany a Židovicemi.⁵¹ Nakonec byla vybrána první varianta, tedy výstavba pevnosti v oblasti Německých Kopist.

Umístění pevnosti u Litoměřic mělo několik výhod. V první řadě se zde nacházely dvě řeky (Labe a Ohře), proto zde byl omezený prostor pro vojenské operace. Pevnost se rovněž nacházela v lokalitě, kde se daly dobře využít zátopové oblasti, které zvyšovaly její obranyschopnost. Byla vystavěna na takovém místě, aby svojí palbou mohla pokrývat koryto řek Labe a Ohře, čímž se zabránilo využití řeky k dopravě nepřátelského materiálu ze Saska a blokovala se tak veškerá vodní doprava ze Saska do Čech. Přes pevnost vedla zemská silnice Drážďany – Praha. Pokud by chtěl nepřítel po této silnici postupovat, musel najít obchodnou trasu, aby mohl pokračovat dál. Pevnost mohla palbou krýt silnici z Litoměřic směrem k Mělníku a dále silnici Česká Lípa – Ústěk – Litoměřice, která se u Terezína připojovala na zemskou silnici do Prahy. Palbou byl kryt také most u Litoměřic přes Labe. Další most byl proti proudu až v Roudnici nad Labem a po proudu u Ústí nad Labem, proto se jednalo o strategický objekt. Pevnost byla v neposlední řadě postavena tak, aby se nedala postřelovat v té době dostupnými děly z kopců okolo Litoměřic. To ovšem později díky vývoji dělostřelectva nestačilo a bylo vybudováno opevnění i na litoměřické straně. Oproti tomu nevýhodami byla možnost sledování prostoru pevnosti z dominantních kopců na litoměřické straně Labe a vzdálenost od hranic skoro 35 km vzdušnou čarou. Tím se nechávaly hřebeny Krušných hor a Českého středohoří v zásadě nepříteli napospas. Jelikož pevnost stála v nehornatém terénu, bylo možné ji snadno obejít. Důležitost pevnosti v blokování komunikační sítě se razantně zvýšila, když v 50. letech 19. století vznikla Severní státní dráha, která vedla do Saska právě okolo pevnosti Terezín. Jelikož pevnost měla železnici krýt svojí palbou, bylo následně v okolí Bohušovic nad Ohří vybudováno tzv. bohušovické předsunuté opevnění.

Základní kámen pevnosti Terezín, který je zasazen do šíje kavalíru č. IV.⁵²

⁵⁰ ROMAŇÁK, Andrej, Pevnost Terezín, Dvůr Králové nad Labem 1994, s. 22.

⁵¹ Tamtéž.

⁵² Foto autor 2015.

Popis

bastionového jádra

Terezína

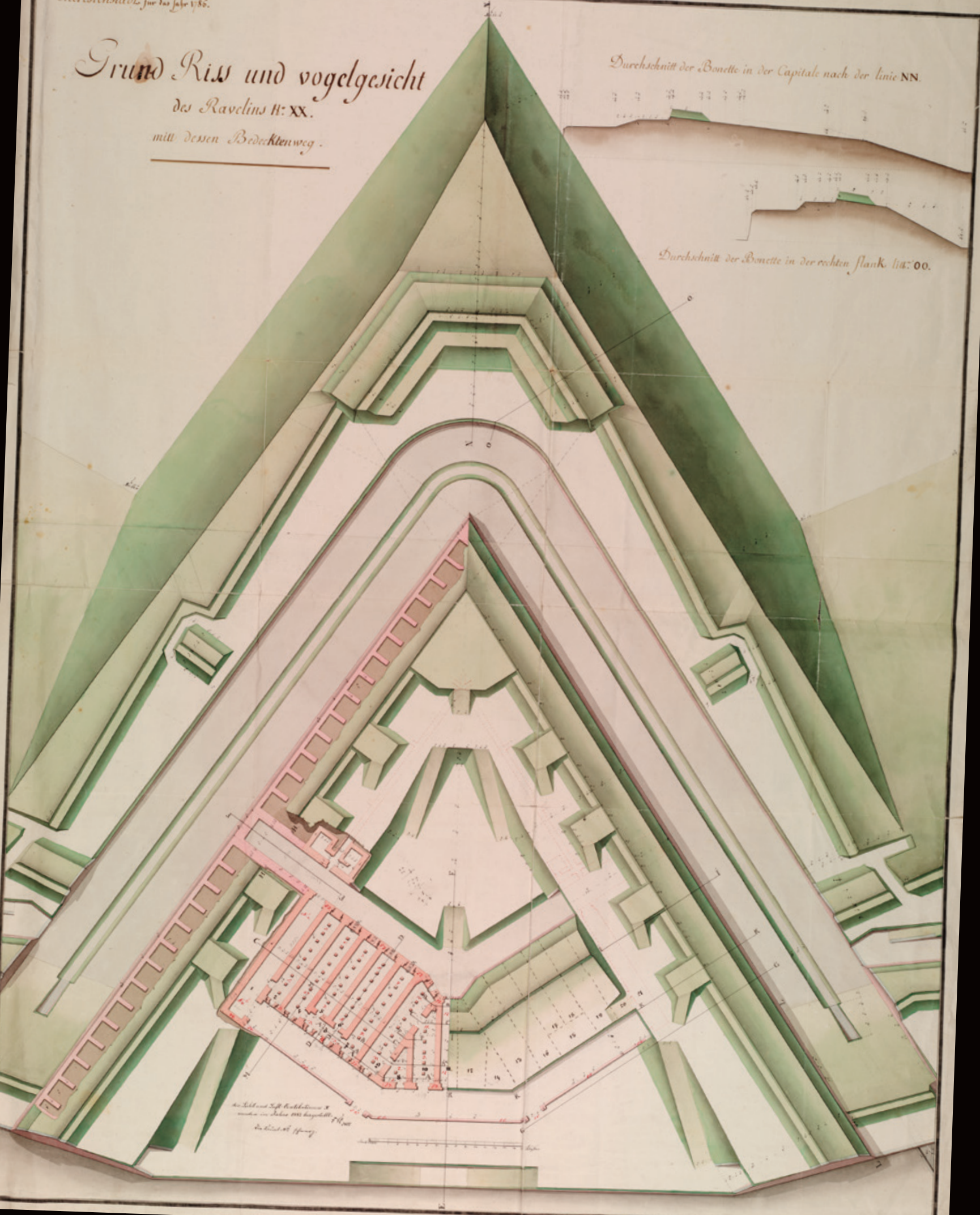
Grund Riß und vogelgesicht

des Ravelins H: XX.

mit dessen Bedecktenweg.

Durchschnitt der Bonette in der Capitale nach der Linie NN.

Durchschnitt der Bonette in der rechten flank. lla: 00.

*Das Bild und die Beschreibung
wurden im Jahre 1785 hergestellt
von dem Ingenieur
Johann Baptist Hering*

Pohled přes fort Malá pevnost (a) od východu na pevnost Terezín. Za fortem je vidět Dolní (b) a Horní (c) retranchement se Severním předsunutým šípem (d), který byl vybudován až v roce 1809. V pozadí se nachází Hlavní pevnost (e).⁵³

Bastionové opevnění pevnosti Terezín je dnes relativně dobře probádaná oblast. Na toto téma již bylo publikováno mnoho jak z pera Andreje Romaňáka,⁵⁴ tak řady dalších autorů.^{55,56} Pro zachycení souvislostí v této knize je přesto nutné aspoň stručně popsat opevnění Terezína z 18. století.

Pevnost byla projektována nejspíše kolektivem pevnostních inženýrů, jejichž velitelem byl inženýr plukovník Karel Steinmetz, pevnost navrhl generál Karl Clemens Pellegrini.⁵⁷ Terezín byl postaven na základech pevnostní školy v Mézières, která vychází z třetího Vaubanova systému. Díky tomu se jednalo o jednu z vrcholných bastionových pevností v Evropě. Ve stručnosti lze říct, že pevnost tvoří soustava zemních valů obezděných cihlovými zdmi s kamenným armováním v kombinaci s vodotechnickým systémem a minovými chodbami.

Za začátek výstavby pevnosti Terezín lze považovat 10. leden 1780, kdy generál hrabě Pellegrini oznámil zemskému ženijnímu velitelství v Praze, že se bude stavět pevnost u Litoměřic.

V prostoru, kde pevnost měla stát, se nacházely obce Travčice a Německé Kopisty.⁵⁸ Obě vesnice byly celé vykoupěny, částečně rozebrány a zbourány a následně postaveny mimo dostřel pevnostního dělostřelectva. Pevnost se stavěla jedenáct let. Pozemky vykoupěné erárem zabíraly prostor 398 ha.⁵⁹ Samotná pevnost se skládala ze tří oddělených částí, a to Hlavní pevnosti, fortu Malá pevnost a Horního a Dolního retranchementu. Poslední jmenovaná část vyplňovala prostor mezi Hlavní a Malou pevností. Velmi důležitou roli při stavbě pevnosti sehrála řeka Ohře, která byla využívána k zaplavování okolí pevnosti. Za tímto účelem bylo přeneseno koryto řeky a vznikla tzv. Nová Ohře a Stará Ohře. Koryto Nové Ohře vede mezi Hlavní pevností a Dolním a Horním retranchementem, zatímco Stará Ohře protéká mezi Dolním a Horním retranchementem a Malou pevností. V každé části pevnosti byly objekty číslovány samostatně, a to po proudu řeky, tedy od jihu k severu, a od jádra směrem k vnějšímu opevnění.

⁵³ Petr Čapek 2016

⁵⁴ ROMAŇÁK, Andrej, Pevnost Terezín a její místo v dějinách fortifikačního stavitelství, Ústí nad Labem 1972.

⁵⁵ VOTOČEK, Otakar – KOSTKOVÁ, Zdeňka, Terezín, Praha 1980.

⁵⁶ KOLEKTIV autorů, Pevnost Terezín, Praha 2010.

⁵⁷ ROMAŇÁK, Andrej, Pevnost Terezín a její místo v dějinách fortifikačního stavitelství, Ústí nad Labem 1972, s. 56.

⁵⁸ Tamtéž.

⁵⁹ Tamtéž.

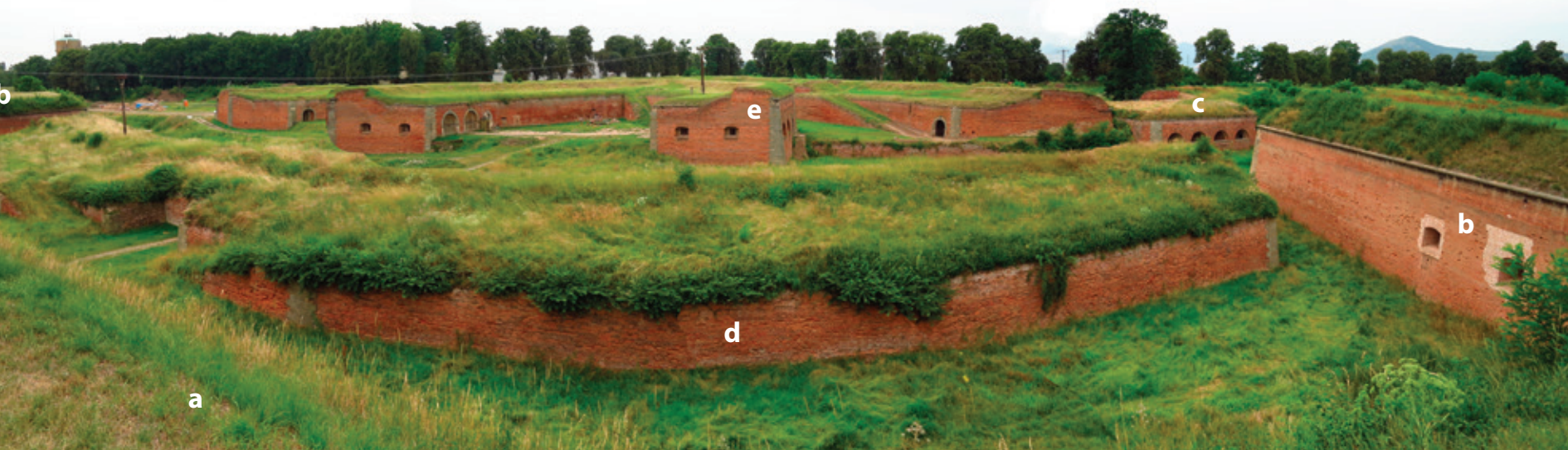
Bastionové opevnění podle školy v Mézières, z níž principiálně vychází i pevnost Terezín. Vnitřní obranné pásmo tvoří bastion s kavalírem (a) a bastion s retranchementem (b) navzájem spojené kurtinou (c). Před nimi se v příkopě, který tvoří střední obranné pásmo, nachází kleště (d) a ravelin s reduitem (e). Tyto objekty jsou propojené dvoukaponií (f). Vnější obranné pásmo tvořené krytou cestou (g) zesiluje blockhaus před špicí ravelinu (h) a shromaždiště s lunetami (ch).⁶⁰

⁶⁰ Převzato z *Feldbefestigung, Permanente Befestigung, Festungs-Krieg*, 1874, dnes uložené v knihovně Vojenského historického ústavu v Praze.

Neuf Brisach

Terezín

Porovnání opevnění v Neuf Brisachu a Terezína. Pevnost Neuf Brisach patří k nejvýznamnějším bastionovým pevnostem, jelikož je vybudována dle třetího Vaubanova systému. Pevnost byla vystavěna v rozmezí let 1699–1708 v dnešním Alsasku. Právě z třetího Vaubanova systému pak vychází škola Mézières, proto najdeme podobnost mezi Terezínem a Neuf Brisach. Zásady školy Mézières nebyly s výjimkou pevnosti Terezín uplatněny na žádné jiné pevnosti. Opevnění Hlavní pevnosti Terezína mezi bastiony č. III a V je velice podobné opevnění v Neuf Brisachu, což je patrné i na fotografiích. Najdeme zde kurtinu (a), bastiony (v Neuf Brisachu tzv. bastionové věže) (b), kontragarde (v Neuf Brisachu se vlastně jedná o předsazený bastion) (c), kleště (d) a ravelin (e).⁶¹

Samotná výstavba pevnosti byla dokonce zmíněna i ve vzpomínkách rakouského důstojníka Jana Jeníka z Bratřic, který se pod praporem rakouských granátníků od řadového pěšího pluku číslo 42 zúčastnil války s Tureckem a Francií.⁶² Jeho vzpomínky nabízejí unikátní obrázek výstavby zdejšího opevnění z pohledu samotného dozorujícího rakouského důstojníka: „V Terezíně jsme byli ubytováni v prkenných barácích, připravených před pevností pro přidělené oddíly. Každý důstojník byl se svým

mužstvem přidělen ke stavbě nějakého objektu a musel, časně ráno, s prvním rozbřeskem dne, nastoupit do práce. Ač se nám to z počátku zdálo nevhodné, brzy jsme si zvykli, a já jsem tu nebyl dlouho a už jsem se zde velmi dobře bavil a byl zcela spokojen. Mimoto: poněvadž k stavbě zdejší pevnosti byly přiděleny oddíly ode všech českých pěších pluků, seznámil jsem se se všemi pány důstojníky, kteří zde byli.“⁶³

⁶¹ Archiv autora 2016.

⁶² JENÍK, Jan z Bratřic, Z mých pamětí, Praha 1947.

⁶³ Tamtéž, s. 44.